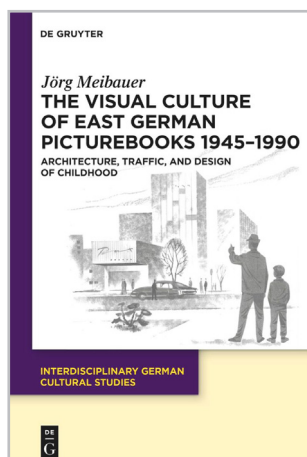

Review/Recension

JÖRG MEIBAUER
THE VISUAL CULTURE
OF EAST GERMAN
PICTUREBOOKS
1945–1990

Architecture, Traffic, and
Design of Childhood

Berlin: De Gruyter, 2025 (263 s.)

Det nostalgiska intresset för forna Östtyskland är så pass utbrett att det har förlänats med en egen term: *ostalgie*. I Berlins turistaffärer säljs T-shirts med det östtyska bilmärket Trabant eller ”das Ampelmännchen” från de östtyska trafikljusen och på många barer serveras Champangekopian Rotkäppchen. Den samtida vurnen för objekt från DDR-tiden kan förstås som en typ av upprättelse. Särskilt Trabanten var från ett västtyskt perspektiv tidigare en symbol för den östtyska industrins inkompetens och något att göra narr av.

Jörg Meibauers *The Visual Culture of East German Picturebooks 1945-1990. Architecture, Traffic, and Design of Childhood* (2025) utgör en liknande återupprättelse av det östtyska kulturarvet. Den rikt illustrerade monografin undersöker den visuella kulturen i 119 bilderböcker från slutet av andra världskriget 1945 till DDR:s upplösning 1990. Meibauer intresserar sig särskilt för visuella gestaltningar av arkitektur, trafik och design för barn. Efter två inledande kapitel, med en diskussion av arbetets teoretiska och metodologiska utgångspunkter samt material, finns nio tematiska kapitel med fördjupningar om allt från gestaltningar av rekonstruktionen efter kriget till den moderna arkitekturen på Alexanderplatz och pionjärkulturens design. Avslutningsvis finns ett mer samtidsorienterat kapitel om nostalgi och litterär förändring.

I det första kapitlet förankrar Meibauer sin analys av bilderboks-materialet i fältet visuella kulturstudier. Han är med andra ord främst intresserad av bilderböckernas illustrationer. De diskussioner

©2026 Lydia Wistisen. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), permitting all use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. Any included images may be published under different terms. Please see image captions for copyright details. Citation: *Barnboken - tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken: Journal of Children's Literature Research*, Vol. 49, 2026 <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v49.1088>

av samspelet mellan text och bild som många bilderboksstudier fördjupar sig i saknas därmed. Meibauer betraktar istället bilderböckerna som en viktig del av en vidare visuell kontext. Genom att systematiskt ordna illustrationerna under olika teman och sedan jämföra dem vill *The Visual Culture of East German Picturebooks 1945–1990* säga något nytt både om DDR och dess barnlitteratur. Meibauer poängterar i synnerhet böckernas relation till samtida ideologi och propaganda. Böckerna skulle forma framtidens ledare och dedikerade socialister.

Det andra kapitlet diskuterar olika stilar i den östtyska bilderboken. Meibauer skiljer mellan 1950-talets socialistiska realism, 1960-talets moderna grafiska modernism och expressionism samt 1970-talets popkonstinspirerade och fotorealistiska stilar. I detta avsnitt kommer det stora primärmaterialet verkligen till sin rätt och gör det möjligt att dra generella slutsatser kring den estetiska utvecklingen av den östtyska bilderboken. Det är tydligt att bilderboken som konstform ingår i ett större kulturellt sammanhang, en slutsats som studier av enskilda eller ett fåtal verk sällan kan dra.

Monografins första tematiska kapitel utgår från DDR:s nationalsång "Auferstanden aus Ruinen" (Uppstånden ur ruiner) och fokuserar på den visuella gestaltningen av ruiner och rekonstruktion. Efter kriget behövde landet byggas upp igen. Man behövde frakta bort enorma mängder rasmassor och bygga nytt. Meibauer visar hur barn via bilderboken engageras i arbetet, de tas på allvar och ses på som en viktig del av populationen. I många bilderböcker ställs barnens lek i sandlådan, med grävskopor och kranar, sida vid sida med de vuxnas byggnadsarbete.

Nästa kapitel fokuserar på nästa steg i utformandet av DDR: den socialistiska staden, Stalinallee i Östberlin och fenomenet *Plattenbau*, det vill säga storskaligt byggande utifrån stora prefabricerade betongelement. Meibauer menar att bilderbokens gestaltning av staden kan förstås som ett slags propaganda, en vision om ett nytt samhälle. Bilden av efterkrigstidens storskaliga byggande, i Sverige jämförbart med miljonprogrammet, är särdeles intressant att få ta del av. Gestaltningarna av de östtyska betonghusen är generellt sett mycket mer positiv än vad bilden av miljonprogrammets höghusområden är i den svenska barnlitteraturen.

Östtysklands arkitektur var emellertid mer än prefabricerade betongbitar. Följande kapitel avhandlar den mer visionära typ av arkitektur som Palast der Republik, Alexanderplatz Weltzeituhr och TV-tornen representerar. Östberlins moderna arkitektur framställs i Meibauers material som ett föredöme för barnen, som en framtid att

sträva mot. Här introducerar Meibauer även det fruktbara konceptet "poetisk propaganda" för läsaren. Ett typexempel hittas i bilderboken *Jette Sonnenkind* (1973) av Anne Geelhaar och Erika Nerger, där poetiska metaforer blandas med en tydlig propagandistisk agenda.

Det var inte bara Östtyskland som skulle presenteras för barn på ett fördelaktigt sätt, Moskva intog också en central plats i DDR:s visuella kultur. Kapitel sex beskriver den bild av den sovjetiska huvudstaden som återfinns i bilderboksmaterialet. Moskva är porträtterat som det urbana och intellektuella centret för kommunismen, en idol att dyrka för unga östtyskar. Genom att undersöka en serie reseskildringar för barn kan Meibauer konstatera att olika visuella strategier används under olika tider för att skapa en passande idealbild av Moskva.

Därefter fördjupar sig Meibauer i forandet av en socialistisk konsument via skildringar av affärer och varuhus. Avsnitt sju talar emot den stereotypa bild av Östtyskland som ett land helt utan konsumtionskultur som fortfarande lever kvar i många forum. Under efterkrigstiden rådde stor brist både på mat och andra varor i Östtyskland och barn i DDR hade mycket begränsade möjligheter till självständig konsumtion, till skillnad från västeuropeiska barn. Detta hindrar emellertid inte temat shopping från att spela en markant roll i den östtyska bilderboken.

Det åttonde kapitlet beskriver trafikens visuella kultur i DDR:s bilderböcker. Meibauer beskriver bland annat hur barnflanören används för att guida läsaren genom staden. Avsnittet fokuserar främst på olika typer av rörelse, att promenera, cykla eller åka med lokaltrafik. Det behandlar även böcker vars syfte är att lära barn hur de ska röra sig säkert i en allt hårdare trafikerad vardag. Återigen visar undersökningen att bilderboken användes som medium för att inkludera barnen i en framtida stad, här med en välfungerande modern lokaltrafik.

Därefter undersöks en serie teman som har med den socialistiska barndomens design att göra. I kapitel nio och tio skriver Meibauer om bilderböcker som skildrar östtyska daghem, lekparker och pionjärinstitutioner, design och kultur. Materialet visar på en önskan att skapa rum och platser för barn i såväl stads- som lantmiljö. Syftet var att forma barnens personligheter så att de skulle passa in i det socialistiska samhälle man ville skapa. De bilderböcker som skildrar pionjärkulturen är särskilt propagandistiska. Meibauer beskriver hur man i konstruktionen av pionjären sökte skapa distans till tidigare bilder av Hitlerjugend genom en gullig estetik. Gestaltningar av pionjärer, deras kläder och aktiviteter är därför slående söta.

Nästa kapitel behandlar kalla kriget och militärtjänstgöring som barnlitterära teman. I DDR fanns en idé om fredsutbildning för barn, vilken syftade till att få barn att förstå vikten av ett starkt försvar. Redan i förskoleålder besökte man militäranläggningar och träffade soldater. I den östtyska bilderboken finns ett liknande positivt fokus på det militära. Meibauer demonstrerar hur färgglada, barntillvända illustrationer, humor och entusiasm används för att indoktrinera barnen.

Slutligen diskuterar kapitel tolv den DDR-nostalgi som uppstått efter murens fall. Meibauer konstaterar att mycket av den försköning av vardagen som präglar dagens *ostalgie* återfinns även i DDR:s egen bildvärld. Kapitlet sammanfattar även de förändringar av estetik och innehåll som sker från 1950-talets socialrealism till senare popkonst och kitsch. Meibauer visar att han nyanserar minnet av den östtyska barnboken samt bidrar till ny kunskap om den östeuropeiska visuella kulturen under andra halvan av 1900-talet.

The Visual Culture of East German Picturebooks 1945–1990 är emellertid inte enbart relevant för de som är intresserade av livet bakom järnridån, utan även för barnlitteraturhistoriker i stort. Trots att storstaden är ett vanligt motiv i västerländsk barn- och ungdomslitteratur är den tidigare forskningen på temat förhållandevis liten. Eftersom Meibauer främst utgår från visuella kulturstudier är hänvisningarna till tidigare litteraturvetenskaplig forskning begränsade. Fokuset på bildkulturer gör också att den östtyska bilderboken ibland framstår som frikopplad från litteraturhistorien. Det finns en omfattande forskning om stadsskildringen som genre, vilken hade kunnat berika Meibauers studie. Genom att gå i dialog med en teoretisering av klassiska urbanlitterära koncept som flanören, boulevarden/gatan och parken hade diskussionen av den östtyska bilderboken kunnat nyanseras ytterligare.

Meibauers studie väcker likväl reflektioner om skillnader mellan den östtyska och svenska bilderbokens gestaltning av staden och det urbana. I den svenska barnkulturen är gestaltningen av den moderna storstaden med sin storskaliga arkitektur, betonglandskap och trafik många gånger negativ. Bilderböcker som Bobby Andströms och Ingvar Björks *Nu blommar det i Blomlunda* (1970), ungdomsböcker som Gun Jacobsons *Hela långa dagen* (1973) och Börje Isakson's *"Fixa nåt..." "Vaddå?"* (1974) eller barntv-program som *Ville, Valle och Viktor upptäcker Sverige* (1970) och *Galaxer i mina braxer, sa Kapten Zoom* (1976) skildrar nybyggda höghusförorter omgivna av lerbält, i avsaknad av lekplatser och grönområden. Miljonprogrammets funktionalistiska arkitektur kontrasteras mot barns längtan

efter slutna rum, rundade kanter, trädkojor och lekplatser. I jämförelse med ett svenskt material verkar de östtyska barnen å sin sida i högre utsträckning ha framställts som en outhärlig del av staden. Många av de bilderböcker Meibauer diskuterar presenterar en långt mer positiv bild av det moderna projektet än i de svenska exemplen.

Det originella fokuset på arkitektur, trafik och design gör också att studien bjuder på många överraskningar. Flera av de verk som Meibauer analyserar är rena faktaböcker eller vad vi i svenskt vardagstal kallar för "brukslitteratur", informativa böcker med ett uppenbart didaktiskt syfte. Att faktaböcker för barn är ett forskningsobjekt som har mycket att säga om kultur och barnsyn är något som uppmärksammats av tidigare forskning. Att genren även är intressant ur ett estetiskt perspektiv är Meibauers undersökning ett bevis på. I materialet finns exempel på kreativa och nyskapande sätt att via fotografi och illustration förmedla kunskap till barn.

En av de stora behållningarna med boken är det rika bildmaterialet, som är verkligen fascinerande att få ta del av. Bilderboksproduktionen i den sovjetiska ockupationszonen och DDR var uppenbarligen mycket varierad och många gånger relativt påkostad. Eftersom de flesta av Tysklands pappersfabriker låg i öst var tillgången till papper av god kvalité bättre än i väst. Ur ett bilderbokshistoriskt perspektiv var många verk såväl nydanande som originella. I och med att Meibauer väljer att undersöka ett brett primärmaterial kan studien visa dels på den östtyska bilderbokens stora variation i uttryck och estetik, dels på intressanta förändringar över tid.

Det råder inga tvivel om att *The Visual Culture of East German Picturebooks 1945–1990* utgör ett välkommet bidrag till forskningen på urbanitet, barn och bilderböcker. Den moderna storstaden med sin trafik och sina platser för konsumtion och lek har endast i begränsad utsträckning behandlats av tidigare forskning. Efter att ha läst Meibauers studie är det tydligt att såväl staden som den urbana barndomen blir till i rummet mellan sten och bild, verklighet och vision, vardag och propaganda.

Lydia Wistisen
Docent och lektor i litteraturvetenskap
Stockholms universitet